

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

CRIMINAL PROCEDURAL LEGISLATION OF THE EUROPEAN UNION: NOTION AND SIGNS

Климкевич Р.А., викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
Інститут права Львівського державного університету внутрішніх справ

Статтю присвячено аналізу поняття, ознак та видів кримінального процесуального законодавства Європейського Союзу. У статті зазначено підходи окремих науковців до розуміння поняття кримінального процесуального права ЄС. Пропонується масив нормативних актів, що регулюють окремі аспекти кримінального процесу, називати кримінальним процесуальним законодавством ЄС. За змістом кримінальне процесуальне законодавство ЄС поділяється на декілька видів: законодавство ЄС, що регулює національне кримінальне процесуальне законодавство; законодавство ЄС, що регулює міжнародну співпрацю в кримінальних справах; законодавство, що регулює співробітництво між державами під час виконання вироків та інших рішень, та законодавство, що регулює заснування та функціонування наднаціональних органів.

У статті висвітлено ознаки кримінального процесуального законодавства ЄС, до яких належать: специфічність предмету правового регулювання, системність, наднаціональний характер, опосередкований вплив на національні системи кримінального правосуддя, специфічна мета (уніфікація кримінального процесуального законодавства держав-членів ЄС) та ціль законодавства (боротьба з транснаціональною злочинністю), двовекторність реалізації його норм (норми, спрямовані на співпрацю та посилення принципу взаємного визнання, та норми, спрямовані на регламентацію мінімальних стандартів процесуальних гарантій учасників кримінального провадження) і диверсифікація імплементації. З огляду на вищепроаналізовані ознаки автор запропонував власну дефініцію кримінального процесуального законодавства ЄС. Під нею він розуміє відносно самостійну, автономну і специфічну цілісну систему нормативно-правових актів, які мають наднаціональний характер та покликані регулювати суспільні відносини, які виникають під час реалізації кримінальних процесуальних норм у взаємовідносинах між державами-членами ЄС.

Ключові слова: кримінальне процесуальне законодавство ЄС, співробітництво у кримінальних справах, первинне законодавство ЄС, вторинне законодавство ЄС, ознаки кримінального процесуального законодавства ЄС.

The article is devoted to the analysis of notion, signs and types of European Union criminal procedural legislation. The approaches of certain scholars to the understanding of EU criminal procedural law are noted in the article. The totality of normative acts regulating certain aspects of criminal procedure is proposed to be named EU criminal procedural legislation. The EU criminal procedural legislation could be divided into several categories by its content: EU legislation regulating national criminal procedural legislation, EU legislation regulating international cooperation in criminal matters, legislation regulating member-states cooperation concerning the execution of sentences and other judicial decisions, legislation regulating the foundation and functioning of supranational bodies.

The signs of EU criminal procedural legislation are highlighted in the article and includes specific object of legal regulation, system, supranational character, indirect impact on national criminal justice systems, specific aim (unification of criminal procedural legislation of EU Member States) and the goal of legislation (fight against transnational crime), two vectors of norms' realization (norms aimed at cooperation and strengthening the principle of mutual recognition and norms aimed at regulating the minimum standards of procedural guarantees in criminal proceedings) and the diversification of implementation. Based on the above-described signs, the author proposed its own definition of criminal procedural legislation. Under it, he understands a relatively independent, autonomous and specific integral system of normative legal acts that are supranational and intended to regulate social relations that arise during the implementation of criminal procedural norms in relations between Member States.

Key words: EU criminal procedural legislation, EU criminal procedural law, cooperation in criminal matters, EU primary legislation, EU secondary legislation, signs of EU criminal procedural legislation.

Актуальність теми. Однією з ключових політик Європейського Союзу є сфера кримінальних процесуальних відносин, якій притаманний надзвичайно динамічний розвиток та низка оригінальних і нетипових правових інститутів, які становлять інтерес для української кримінально-процесуальної доктрини. Кримінальне процесуальне законодавство України розвивається в контексті європейських стандартів, у зв'язку з чим виникає потреба дослідити правову природу кримінального процесуального законодавства ЄС.

Стан наукової розробки. Дану проблематику досліджували такі науковці: П. Асп, П.М. Бірюков, Л. Буоно, В.В. Войников, М.Л. Ентін, Ю.М. Жданов, О.О. Климова, С. Крас, Р. Косторіс, О.М. Мещерякова, С. Пірс, В.І. Самарін, Є.М. Сорокіна, С. Рутгері, О.М. Трикоз, А.О. Четвериков, Р. Фоглер.

У вітчизняній правовій науці дослідження кримінального процесуального законодавства ЄС має доволі фрагментарний характер, що зумовлює актуальність вибраної тематики.

Вклад основного матеріалу. Відомо, що кримінальне процесуальне законодавство ЄС є формою вираження кримінального процесуального права ЄС. Первинним є кримінальне процесуальне право, вторинним, похідним – кримінальне процесуальне законодавство. Кримінальне процесуальне законодавство не могло б існувати без кримінального процесуального права [1, с. 46].

Очевидно, що не існує кримінального процесуального права ЄС у класичному розумінні, адже немає єдиного кримінального процесуального кодексу ЄС та уніфікованих правил здійснення судочинства у всіх державах-членах ЄС. Однак це не означає, що не можна говорити про європейське кримінальне процесуальне право в широкому сенсі [2, с. 37]. Компетенція ЄС у цій сфері полягає у створенні наднаціональних кримінальних процесуальних норм.

Ю.Н. Жданов зазначав, що кримінально-процесуальне право ЄС – система норм права ЄС, що визначає стандарти провадження у кримінальних справах та статус окремих його суб'єктів (тобто застосування кримінального чи кримінально-процесуального права на національному рівні), регламентує судове (процесуальне) співробітництво у кримінальних справах шляхом надання правової допомоги в розслідуванні або судовому розгляді кримінальних справ, виконання кримінально-процесуальних рішень [3, с. 47].

С. Перс вживав дещо інший термін для позначення цієї сфери суспільних відносин – «право юстиції та внутрішніх справ ЄС» [4, с. 128].

Кримінальне процесуальне право ЄС є тією сферою, яка стрімко розвивається. Це підтверджує значна кількість нормативних актів ЄС кримінального процесуального характеру. Нині ЄС є єдиною у світі регіональною інтеграційною організацією, керівні інститути якої уповноважені видавати юридично обов'язкові акти з питань кримінального

процесу, які для вступу в силу не потребують ратифікації з боку держав-членів і навіть можуть прийматися без згоди окремих з них [5, с. 162]. Лише у 2010 р. у сфері співробітництва у кримінальних справах було близько 70-ти різних документів, включаючи конвенції, спільні позиції, рішення, рамкові рішення, директиви та регламенти [6, с. 4]. Очевидно, що станом на 2021 р. їх кількість зросла в декілька разів.

Вважаємо за доцільне цей масив нормативних актів, що регулюють окремі аспекти кримінального процесу, називати кримінальним процесуальним законодавством ЄС.

У науковій літературі немає одностайної позиції щодо правильності та доцільності використання терміна «законодавство» щодо системи правових актів ЄС. В.В. Войников вважає допустимим застосування цієї правової конструкції, аргументуючи свою позицію використанням терміна «законодавство Союзу» в установчих договорах ЄС (зокрема, ст. 25 і 37 Протоколу № 4 ДФЄС) [7, с. 27]. Ми розділяємо цю точку зору. А вже термін «законодавство ЄС» вживається і в Угоді про Асоціацію [8], і в зарубіжній науковій літературі [9, с. 39].

Аналізуючи весь масив нормативно-правових актів ЄС у сфері кримінального процесу, їх можна поділити на декілька видів за змістом:

1. Законодавство ЄС, що регулює національне кримінальне процесуальне законодавство. До цієї групи належать норми ЄС, які зобов'язують держав-членів ЄС імплементувати ці норми в національне законодавство. У ст. 82 ДФЄС зазначено, яких саме сфер кримінального процесу ці норми стосуються (приміром, прав осіб у кримінальному провадженні). Встановлення мінімальних норм не є самоціллю, а лише покликане сприяти зміцненню принципу взаємного визнання судових рішень у межах ЄС.

2. Законодавство ЄС, що регулює міжнародну співпрацю у кримінальних справах. Ця група законодавчих актів також базується на ст. 82 ДФЄС. Найяскравішим прикладом цієї групи законодавства може бути Директива про Європейський ордер на проведення розслідування [10], яка зобов'язує держав-членів ЄС змінити свої національні правила співробітництва або ж запровадити нові правила співробітництва з метою імплементатії норм цієї директиви. Іншим прикладом цієї групи законодавства може бути Рамкове Рішення про Європейський Ордер на арешт [11].

3. Законодавство, що регулює співробітництво між державами під час виконання вироків та інших рішень. Цей вид законодавства стосується виконання на території держав-членів ЄС рішень, які були прийняті на території інших держав-членів ЄС. Цю групу законодавства можна поділити на два підвиди. Перший підвид законодавства регулює співпрацю між державами-членами ЄС, що стосується виконання проміжних рішень: Директиви про Європейський охоронний ордер [12], Регламенту про Європейський Ордер на арешт та конфіскацію майна [13]. Другий підвид законодавства охоплює собою нормативно-правові акти, що регулюють співпрацю держави під час виконання кінцевих рішень: Рамкове Рішення про застосування принципу взаємного визнання судових рішень про призначення покарання у вигляді позбавлення волі або заходів, пов'язаних з позбавленням волі з метою їх реалізації в ЄС [14].

4. Законодавство, що регулює заснування та функціонування наднаціональних органів. Відповідно до ч. 1 ст. 85, ч. 2 ст. 88 та ч. 1 ст. 86 ДФЄС Європейський Парламент та Рада за допомогою регламенту повинні визначити структуру, повноваження, завдання Євроюсту, Європолу та Європейської Прокуратури відповідно. Із цього приводу було прийнято такі регламенти: Регламент Європейського Парламенту та Ради про Агенцію ЄС для співробітництва у сфері кримінальної юстиції (Євроюст) № 2018/1727 від 14.10.2018 [15], Регламент Європейського Парламенту та Ради, що запроваджує посилену співпрацю стосовно

створення Європейської прокуратури № 2017/1939 від 12.10.2017 р. [16], Регламент Європейського Парламенту та Ради про Агенцію ЄС для співробітництва у правоохоронній сфері (Європол) № 2016/794 від 11.05.2016 р. [17].

Ознаки кримінального процесуального законодавства ЄС:

1. *Специфічність предмету правового регулювання.* Очевидно та зрозуміло, що кримінальне процесуальне законодавство ЄС не встановлює повністю процедуру досудового розслідування та судового розгляду. Кримінальне процесуальне законодавство ЄС регулює суспільні відносини процесуального співробітництва у кримінальних справах та окремі сфери кримінального процесу (права осіб у кримінальному провадженні). Співробітництво в кримінально-правовій сфері є одним із трьох найбільших сегментів права ЄС [18, с. 201].

2. *Системність.* Серед українських науковців існує думка про те, що кримінальне процесуальне законодавство становить систему, до якої входить низка компонентів (елементів) [19, с. 117]. Очевидно, що йдеться про дослідження кримінального процесуального законодавства України. Однак варто зауважити, що ознака системності прослідковується і в кримінальному процесуальному законодавстві ЄС.

Під системою кримінального процесуального законодавства окремі вчені розуміють сукупність взаємопов'язаних та взаємоузгоджених нормативних актів, які спрямовані на регулювання суспільних відносин у кримінально-процесуальній сфері [20, с. 361]. Аналізуючи весь масив кримінально-процесуальних норм ЄС, можна дійти висновку, що в ньому прослідковується певна система, яка включає:

- первинне законодавство ЄС;
- вторинне законодавство ЄС (регламенти, директиви, рішення, рекомендації);
- прецедентну практику ЄСПЛ.

В. Войников також указував на таку ознаку законодавства у сфері простору свободи безпеки та правосуддя, як системність, зазначаючи, що «ця система займає доволі помітне місце у праві ЄС, має свої цілі, конкретних адресатів, територіальну і предметні сфери» [7, с. 27].

3. *Наднаціональний характер законодавства.* Так званий «транскордонний» елемент є своєрідним критерієм побудови кримінального процесуального законодавства ЄС, а передумовою виникнення цього законодавства є «ситуація, коли певна проблема впливає більше ніж на одну державу-член ЄС, і децентралізоване вирішення цієї проблеми однією державою не може адекватно забезпечувати добробут громадян» [21, с. 5].

Кримінальне процесуальне законодавство ЄС є багаторівневим. Норми створюються на європейському рівні, а потім підлягають імплементатії в національне (внутрішнє) законодавство держав-членів. Ця концепція стосується створення кримінальних процесуальних норм на європейському транснаціональному рівні, а також процесу європеїзації національного кримінального процесуального права держав-членів ЄС. Тобто національні органи влади повинні впровадити європейські стандарти у свою національну систему правосуддя.

4. *Здебільшого опосередкований вплив на національні системи кримінального правосуддя.* Основним джерелом кримінального процесуального права ЄС є директива, яка не має прямої юридичної сили на території держав-членів ЄС та передбачає подальшу імплементатію її норм у національне кримінальне процесуальне законодавство держав-членів.

5. *Взаємозв'язок з національним кримінальним процесуальним законодавством.* Європейські норми відображаються в національному кримінальному процесуальному законодавстві, яке використовується як регулятор суспільних відносин під час здійснення кримінального

провадження. По мірі свого розвитку кримінальне процесуальне законодавство ЄС наближається до національного кримінального процесуального законодавства. Однак воно не здатне та не має на меті його замінити, а лише «приводить до спільного знаменника національне законодавство в тій мірі, в якій це допустимо відповідно до установчих договорів ЄС» [6, с. 19]. Крім того, цей взаємозв'язок може прослідковуватися у врахуванні досвіду держав-членів щодо регулювання окремих кримінально-правових аспектів у розробленні європейських стандартів.

Взаємозв'язок законодавства ЄС з національним правом держав-учасниць ЄС зумовлений головними принципами: принципом прямої дії норм ЄС на території держав-членів, принципом первинності законодавства ЄС, а ще принципом субсидіарності, який чітко розмежує компетенцію ЄС і компетенцію держав-учасниць [22, с. 7].

6. *Специфічна мета та ціль законодавства* – уніфікація кримінального процесуального законодавства держав-членів ЄС з подальшою його гуманізацією, сімпліфікацією та забезпеченням прав людини.

Однією з основних цілей законодавства ЄС є боротьба з транснаціональною злочинністю. Первинно кримінально-правова сфера залишалася поза увагою ЄС, адже ця інституція створювалася з економічними цілями. Однак скасування внутрішніх кордонів у межах ЄС призвело до небажаного зростання транскордонної злочинності. Відповідно, це викликало потребу впровадити ефективні інструменти боротьби з нею в межах ЄС.

7. *Двовекторність реалізації кримінального процесуального законодавства ЄС*: норми, спрямовані на співпрацю та посилення принципу взаємного визнання, та норми, спрямовані на регламентацію мінімальних стандартів процесуальних гарантій учасників кримінального провадження.

У європейській доктрині законодавство другого напряму класифікують на законодавство, що спрямоване на регламентацію прав будь-якого учасника кримінального провадження, який отримав відповідний статус (потерпі-

лий, підозрюваний, обвинувачений) (наприклад, Директива 2012/29/ЄС про встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки та захисту потерпілих від злочину) [23], та законодавство, що спрямоване на регламентацію процесуальних прав окремої категорії осіб, які через певні характеристики потребують особливого захисту (наприклад, Директива 2016/800/ЄС про процесуальні гарантії неповнолітніх підозрюваних чи обвинувачених у кримінальному провадженні [24]) [25, с. 54].

8. *Диверсифікація імплементації кримінального процесуального законодавства ЄС*. У цьому контексті цікавим видається досвід Іспанії щодо впровадження комунітарних актів (ордерів). Ураховуючи активну законодавчу діяльність Союзу в цій сфері (Європейський захисний Ордер, Європейський ордер на конфіскацію активів, Європейський ордер на проведення розслідування), іспанський законодавець вирішив удосконалити законодавчу техніку, об'єднавши імплементаційні документи, внаслідок чого їх транспозиція в національне законодавство відбулася одним актом – Законом 23/2014 про взаємне визнання судових рішень в Європейському Союзі [26]. Цей закон передбачає особливу методику включення кожного нового комунітарного документу в правову систему Іспанії. Він впроваджує систему, яку легко застосувати до майбутніх директив у цій сфері, та запобігає безперервному реформуванню кримінального процесуального законодавства, як це було раніше в індивідуальній імплементації окремих актів [27, с. 66–67].

З огляду на вищенаведені ознаки кримінального процесуального законодавства ЄС вважаємо за доцільне запропонувати власну дефініцію цього поняття. Кримінальне процесуальне законодавство Європейського союзу – відносно самостійна, автономна і специфічна цілісна система нормативно-правових актів, які мають наднаціональний характер та покликані регулювати суспільні відносини, які виникають під час реалізації кримінальних процесуальних норм у взаємовідносинах між державами-членами ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процес : підручник / О.В. Капліна та ін. ; за заг. ред. О.В. Капліної, О.Г. Шило. Харків : Право, 2018. 584 с.
2. Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія / В.В. Луцук та ін. ; за ред. В.В. Луцика, В.І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.
3. Жданов Ю.Н., Лаговская Е.С. Европейское уголовное право. Перспективы развития. Москва : Международные отношения, 2001. 232 с.
4. Peers S. EU Justice and Home Affairs Law. 3rd ed. Oxford University Press, 2011. 973 p.
5. Козерацька О.С. Правові основи співробітництва в сфері кримінального судочинства в рамках Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Україною. *Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Перші юридичні читання* : матеріали Всеукр. дистанційної конф., присвяч. 20-річчю створення екон.-правового ф-ту (27 квіт., 2018 р., м. Одеса) : зб. тез доп. ; ОНУ ім. І.І. Мечникова, ЕПФ ; уклад. : А.В. Левенець, О.В. Нарожна ; за заг. ред.: Л.О. Корчевна, І.А. Дришлюк. Одеса : Фенікс, 2018 С. 161–166.
6. Климова Е.А. Правовые основы полицейского и судебного сотрудничества по уголовным делам в праве Европейского Союза : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2011. 32 с.
7. Войников В.В. Правовые основы пространства свободы, безопасности и правосудия Европейского Союза : дисс. ... доктора юридических наук. Москва, 2019. 400 с.
8. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011?te
9. Peers Steve.. Towards a New Form of EU Law?: The Use of EU Institutions outside the EU Legal Framework. *European Constitutional Law Review*, 2013. 9. P. 37–72.
10. Directive 2014/41/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 regarding the European Investigation Order in criminal matters, OJ L 130, 1.5.2014. P. 1–36.
11. Council Framework Decision 2002/584/JHA of 13 June 2002 on the European arrest warrant and the surrender procedures between Member States – Statements made by certain Member States on the adoption of the Framework Decision OJ L 190, 18.7.2002. P. 1–20.
12. Directive 2011/99/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on the European protection order. OJ L 338, 21.12.2011. P. 2–18.
13. Regulation (EU) 2018/1805 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 on the mutual recognition of freezing orders and confiscation orders. OJ L 303, 28.11.2018. P. 1–38.
14. Council Framework Decision 2008/909/JHA of 27 November 2008 on the application of the principle of mutual recognition to judgments in criminal matters imposing custodial sentences or measures involving deprivation of liberty for the purpose of their enforcement in the European Union. OJ L 327, 5.12.2008. P. 27–46.
15. Regulation (EU) 2018/1727 of the European Parliament and of the Council of 14 November 2018 on the European Union Agency for Criminal Justice Cooperation (Eurojust), and replacing and repealing Council Decision 2002/187/JHA. PE/37/2018/REV/1. OJ L 295, 21.11.2018. P. 138–183.
16. Council Regulation (EU) 2017/1939 of 12 October 2017 implementing enhanced cooperation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office (the EPPO). OJ L 283, 31.10.2017. P. 1–71.

17. Regulation (EU) 2016/794 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA. OJ L 135, 24.5.2016. P. 53–114.
18. Мещерякова О.М. Правовые основы сотрудничества государств – членов Европейского Союза в уголовно-правовой сфере. *Образование и право*. 2018. № 11. С. 200–203.
19. Марочкін О.І. Щодо окремих елементів системи кримінального процесуального законодавства України. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Випуск 35. С. 117–131.
20. Бугайчук А.А. Поняття і зміст кримінального процесуального законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 359–363.
21. Jacob Ö. Subsidiarity and EU Procedural Criminal Law. *European Criminal Law Review*, 2015. 5 (1). P. 1–32.
22. Сюр Н.В. Правова інтеграція України до Європейського Союзу: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 ; Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2006. 19 с.
23. Directive 2012//29/EU of the European Parliament and the Council of October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime, and replacing Council Framework Decision 2001/220/JHA. OJ L 315, 14.11.2012. P. 57–73.
24. Directive 2016/800/EU of the European Parliament and of the Council of the 11 May 2016 on the procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings (21.5.2016), OJ L 132/1.
25. Meikališa Ārija, Strada-Rozenberga Kristīne. Impact of Directives of European Parliament and of Council on Development of Latvian Criminal Procedure Law: General Overview and Procedural Protection of Victims with Specific Protection Needs. *Juridiskā zinātne*. Law. Nr. 12. 2019. P. 41–57.
26. Ley 23/2014, de 20 de noviembre, de reconocimiento mutuo de resoluciones penales en la Unión Europea. URL: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2014-12029
27. Бирюков П.Н. Признание в праве ЕС иностранных судебных решений по уголовным делам (опыт Испании). *Московский журнал международного права*. 2016. № (4). С. 63–72.